

Богданюк Ігор Васильович, кандидат юридичних наук, старший дослідник, Заступник директора з організаційно-наукової роботи та трансферу технологій, 38 (050) 402-62-12, sm261245@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4782-9986>

Інститут тваринництва Національної академії аграрних наук України

Мандич Сергій Миколайович, науковий співробітник відділу економіки, менеджменту і трансферу інновацій, 38 (050) 402-62-12, MandychSerhii@proton.me, <https://orcid.org/0009-0000-6609-5135>

Інститут тваринництва Національної академії аграрних наук України

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню теоретичних аспектів щодо механізмів управління економічною безпекою аграрних підприємств.*

Встановлено, що дослідження і вдосконалення механізмів управління економічною безпекою аграрних підприємств має велике значення, адже дозволяє аграрному сектору ефективно функціонувати, знижувати ризики та забезпечувати продовольчу безпеку, що є стратегічно важливим для стабільного розвитку як сільських територій, так і економіки загалом

Доведено, що економічна безпека аграрних підприємств полягає в забезпеченні стійкості та адаптивності бізнесу до ризиків і змін у ринковому середовищі.

Визначено, що система управління безпекою аграрного підприємства повинна бути комплексною та адаптованою до специфічних умов галузі, охоплюючи фінансову, земельну, технологічну, юридичну та організаційну складові.

Обґрунтовано, що механізми управління економічною безпекою аграрних підприємств повинні охоплювати фінансові, технологічні, організаційні та правові аспекти, що дозволяє створити стійку систему захисту від ризиків і забезпечити стабільний розвиток у динамічному ринковому середовищі.

***Ключові слова:** аграрні підприємства, економічна безпека, механізми, стабільний розвиток, фінансова стабільність, управління.*

Bohdaniuk Ihor, Candidate of Legal Sciences, Senior Researcher, Deputy Director for Organizational Scientific Work and Technology Transfer, 38 (050) 402-62-12, sm261245@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4782-9986>

Livestock Farming Institute of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

Mandych Serhii, Researcher of the Department of Economics, Management and Transfer of Innovations in Livestock Farming, 38 (050) 402-62-12, MandychSerhii@proton.me, <https://orcid.org/0009-0000-6609-5135>

Livestock Farming Institute of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

MECHANISMS FOR MANAGING THE ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: THEORETICAL ASPECTS

***Abstract.** The agricultural sector plays a key role in providing the population with food, supporting employment in rural areas, and funding the budget. However, this sector faces numerous threats that can affect its stability and development.*

The main risks faced by agriculture include unpredictable weather conditions that can cause significant damage to the crop, fluctuations in prices for agricultural products, changes in exchange rates, and the impact of global economic crises. Therefore, there is an urgent need for effective economic security management mechanisms that will allow agricultural enterprises to maintain stability, develop, and protect their interests.

The article is devoted to studying theoretical aspects of the mechanisms for managing the economic security of agricultural enterprises.

It has been established that research and improvement of mechanisms for managing the economic security of agricultural enterprises are of great importance. This allows the agricultural sector to function effectively, reduce risks, and ensure food security, which is strategically important for the stable development of both rural areas and the economy as a whole.

It has been proven that the economic security of agricultural enterprises ensures the business's stability and adaptability to risks and changes in the market environment.

It has been determined that an agricultural enterprise's security management system should be comprehensive and adapted to the industry's specific conditions, covering financial, land, technological, legal, and organizational components. This allows for minimizing risk impact and ensuring the enterprise's sustainable development.

It is substantiated that the mechanisms for managing the economic security of agricultural enterprises should cover financial, technological, organizational, and legal aspects. This would allow for the creation of a sustainable system of protection against risks and ensure stable development in a dynamic market environment.

Keywords: *agricultural enterprises, economic security, mechanisms, sustainable development, financial stability, management.*

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлена важливістю сільського господарства для економіки та продовольчої безпеки країни. Аграрний сектор відіграє ключову роль у забезпеченні населення продуктами харчування, підтримці зайнятості у сільській місцевості та наповненні бюджету. Однак цей сектор стикається з численними загрозами, що можуть вплинути на стабільність його функціонування і розвиток.

Сільське господарство є одним із найбільш ризикованих напрямів бізнесу. Основні ризики включають непередбачувані погодні умови, які можуть завдати значної шкоди врожаю, коливання цін на аграрну продукцію, зміни у валютному курсі, а також вплив глобальних економічних криз. Крім того, для аграрних підприємств є актуальними ризики, пов'язані зі зміною регуляторних вимог, особливостями земельного законодавства, питаннями оренди землі та екологічними стандартами. Тому існує гостра потреба в ефективних механізмах управління економічною безпекою, які дозволять аграрним підприємствам зберігати стабільність, розвиватися та захищати свої інтереси.

Сучасні аграрні підприємства потребують комплексного підходу до управління економічною безпекою, який поєднував би фінансове планування, управління ризиками, правовий захист, оптимізацію ресурсів і впровадження інноваційних технологій. Розробка і впровадження таких механізмів допоможе підприємствам знизити фінансові втрати, підвищити рентабельність та адаптивність до змін зовнішнього середовища. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності аграрних підприємств на внутрішньому та міжнародному ринках.

Додатково зростання інтересу до екологічних стандартів та раціонального використання ресурсів вимагає, щоб аграрні підприємства забезпечували не тільки економічну ефективність, а й екологічну відповідальність. Це потребує інтеграції механізмів управління економічною безпекою з технологічними та екологічними інноваціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти щодо питання управління економічною безпекою, в тому числі аграрних підприємств, розкрили у своїх працях такі вчені та практики, як: О. В. Ареф'єва, Н. В. Ващенко, Б. С. Дуб, Л. І. Донець, Г. В. Козаченко, Т. М. Корпанюк, Л.О. Мармуль, А. В. Микитась, Є. А. Олейникова, Н. Л. Правдюк, К.О. Утенкова, О. Ф. Яременко, А. О. Ярославський та ін.

Віддаючи належне ґрунтовному науковому доробку як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, слід зазначити, що враховуючи сучасні виклики та обставини, вказані аспекти в цілому потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження теоретичних аспектів щодо механізмів управління економічною безпекою аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як зазначає Л. О. Мамуль [2], і ми погоджуємося з цією думкою, рівень безпеки аграрних підприємств визначається сукупністю загроз, які існують у сільській місцевості та в регіонах їх розташування. Ці загрози чітко поділяються за масштабом на

загальнонаціональні, тобто спільні або типові для всіх регіонів, а також регіональні, властиві окремим областям, і місцеві. Окрім того, кожне аграрне підприємство стикається з унікальним набором викликів і загроз, характерних лише для нього, які відображаються у специфічних соціально-економічних, географічних та геополітичних умовах.

Економічна безпека аграрних підприємств – це стан захищеності підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз, які можуть негативно вплинути на його фінансову стабільність, ефективність та конкурентоспроможність. Економічна безпека означає здатність підприємства витримувати вплив ризиків, адаптуватися до змін зовнішнього середовища і забезпечувати стабільний розвиток та прибутковість у довгостроковій перспективі. Для аграрного сектору це особливо важливо, оскільки такі підприємства мають низку специфічних ризиків, зокрема природно-кліматичні, ринкові, технологічні та правові.

Аналіз наукових праць щодо теми дослідження [1, 4, 5, 6, 7] дозволяє виокремити основні аспекти, які визначають економічну безпеку аграрних підприємств, а саме:

1. *Фінансова стабільність.* Економічна безпека передбачає, що підприємство має стабільні джерела доходів і достатньо фінансових резервів для покриття непередбачених витрат. Для аграрних підприємств це означає наявність ресурсів для закупівлі насіння, добрив, палива та техніки, а також можливість залучати інвестиції або кредитні кошти при потребі.

2. *Мінімізація та управління ризиками.* Аграрний сектор схильний до ризиків, пов'язаних з погодними умовами, захворюваннями рослин та тварин, коливаннями цін на сільськогосподарську продукцію. Економічна безпека означає наявність системи управління ризиками, яка включає:

- страхування врожаю та тварин;
- диверсифікацію виробництва для зменшення залежності від одного продукту або ринку;
- використання технологій прогнозування для оцінки та управління ризиками.

3. *Раціональне управління ресурсами.* Оптимізація використання ресурсів (земля, вода, техніка, робоча сила) є важливим аспектом економічної безпеки. Раціональне управління ресурсами допомагає мінімізувати витрати, підвищити ефективність виробництва та забезпечити сталість бізнесу.

4. *Конкурентоспроможність на ринку.* Економічна безпека аграрного підприємства передбачає його здатність конкурувати на ринку з іншими виробниками, що досягається за рахунок підвищення якості продукції, оптимізації собівартості та впровадження інновацій. Важливу роль тут відіграє маркетингова стратегія і здатність адаптуватися до змін ринкових умов.

5. *Юридична безпека.* В аграрному секторі питання власності на землю, орендні договори, дотримання екологічних стандартів та інші правові аспекти є критично важливими для збереження економічної стабільності. Економічна безпека включає також юридичну безпеку, яка зменшує ризики втрати активів або виникнення конфліктів із державними органами.

6. *Забезпечення технологічної ефективності.* Технологічні інновації, такі як точне землеробство, автоматизація процесів, використання сучасної агротехніки, сприяють підвищенню продуктивності та економії ресурсів. Економічна безпека передбачає підтримку високого рівня технологічної ефективності, що допомагає аграрним підприємствам залишатися конкурентоспроможними.

7. *Підготовка і розвиток персоналу.* Кваліфіковані кадри відіграють ключову роль у забезпеченні економічної безпеки. Інвестування в навчання, підвищення кваліфікації та мотивацію співробітників дозволяє підвищити ефективність роботи і знизити ризики, пов'язані з людським фактором.

8. *Адаптація до змін у зовнішньому середовищі.* Здатність аграрного підприємства адаптуватися до економічних, політичних, екологічних змін також є ознакою його економічної безпеки. Наприклад, підприємство повинно вміти швидко реагувати на зміни у валютному курсі, регуляторних вимогах, кліматичних умовах тощо.

Особливості побудови систем управління безпекою господарської діяльності аграрних підприємств зумовлені низкою специфічних факторів, які

впливають на агросектор. До них належать сезонність, залежність від погодних умов, державне регулювання, особливості земельного законодавства та інші чинники. Враховуючи ці аспекти, доцільно розглянути основні особливості побудови систем безпеки для аграрного бізнесу, в тому числі:

1. *Адаптивність до природних та кліматичних ризиків.* У сільському господарстві ризики, пов'язані з погодними умовами та кліматом, є одними з головних. Для зменшення впливу таких ризиків система безпеки повинна включати:

- моніторинг погодних умов за допомогою метеостанцій і цифрових технологій;
- агрометеорологічне страхування для компенсації збитків, викликаних несприятливими умовами;
- застосування технологій точного землеробства, що дозволяють адаптувати виробничі процеси під поточні погодні умови.

2. *Управління земельними ресурсами.* Земельні відносини та їх безпека мають особливе значення в аграрному секторі, оскільки земля є основним ресурсом для підприємств. З огляду на це, система безпеки має враховувати наступне:

- захист прав власності та оренди (контроль за правовими аспектами використання земель, зокрема через регулярний аудит документів і юридичний супровід);
- моніторинг стану ґрунтів. Використання технологій оцінки та управління якістю земельних ресурсів допомагає зберегти продуктивність ґрунтів;
- оптимізацію орендних договорів, що дозволяє зменшити ризики втрати або скорочення земельного фонду підприємства.

3. *Фінансова безпека.* Для аграрного бізнесу фінансова стабільність особливо важлива, оскільки більшість операцій потребує значних початкових вкладень та часто має тривалий період окупності. Основні елементи фінансової безпеки включають:

- резервування коштів для непередбачених витрат, особливо під час сезонних змін і періодів простою;

- розподіл фінансових ризиків через диверсифікацію виробництва або інтеграцію з іншими бізнесами, що забезпечують стабільний грошовий потік;

- кредитну підтримку та страхування для зниження фінансового навантаження в разі необхідності залучення зовнішніх ресурсів.

4. *Технологічна безпека.* З огляду на значний розвиток агротехнологій, безпека господарської діяльності також пов'язана з ефективним управлінням технологічними ризиками:

- впровадження автоматизованих систем управління (наприклад, ERP-систем) для підвищення ефективності обліку та моніторингу виробничих процесів;

- захист даних і забезпечення кібербезпеки, особливо при використанні цифрових технологій для управління земельними і технічними ресурсами;

- контроль якості продукції. Системи контролю якості допомагають уникнути ризиків, пов'язаних з невідповідністю продукції нормативам та стандартам.

5. *Юридична та регуляторна безпека* Дотримання вимог законодавства є критично важливим для зниження ризиків, пов'язаних із штрафами, обмеженнями або конфліктами з державними органами. Ефективні такі підходи:

- постійний юридичний супровід для оновлення документів і забезпечення відповідності актуальним нормативам;

- моніторинг змін у законодавстві – важливий елемент для адаптації до нових регуляторних вимог;

- сертифікація продукції, яка дозволяє забезпечити відповідність стандартам якості та безпеки продукції для внутрішнього та міжнародного ринку.

6. *Організаційна культура та підготовка персоналу.* Людський фактор є значущим аспектом безпеки підприємства. Особлива увага приділяється:

- навчанню та підвищенню кваліфікації співробітників у сфері економічної, правової, екологічної та технічної безпеки;

- розробці чітких внутрішніх інструкцій і правил щодо процедур безпеки;
- застосуванню програм мотивації, які сприяють залученості працівників до процесів забезпечення безпеки.

З огляду на проведене дослідження можна стверджувати, що механізми управління економічною безпекою аграрних підприємств – це комплекс заходів, інструментів та процесів, спрямованих на захист підприємства від ризиків і забезпечення стабільності його економічної діяльності. Їх завдання – виявляти, оцінювати і нейтралізувати внутрішні та зовнішні загрози, які можуть зашкодити фінансовій стійкості та конкурентоспроможності підприємства. Серед основних механізмів управління економічною безпекою в агросекторі назвемо такі:

1. *Фінансовий контроль та управління ризиками.* Фінансовий аналіз і аудит допомагають виявляти слабкі місця у фінансовій діяльності, прогнозувати проблеми та реагувати на них. Бюджетування і контроль витрат дозволяють ефективно розподіляти ресурси, мінімізуючи витрати та оптимізуючи дохідну частину. Страхування від ризиків (наприклад, від несприятливих погодних умов, коливань цін, захворювань рослин і тварин) – ефективний інструмент захисту фінансових інтересів підприємства.

2. *Диверсифікація діяльності.* Диверсифікація передбачає розширення видів діяльності підприємства, щоб зменшити залежність від одного ринку або одного продукту. Це може бути:

- виробництво різних культур або продукції (наприклад, рослинництво і тваринництво);
- інвестиції в нові напрямки агробізнесу або суміжні галузі (переробка продукції, агротуризм, логістика тощо).

3. *Інновації та технологічні рішення.* Впровадження нових технологій значно підвищує стійкість підприємства до економічних ризиків, в тому числі:

- автоматизація та цифровізація управління сприяють підвищенню ефективності і зниженню операційних витрат;

– впровадження агротехнологій (наприклад, точне землеробство) дозволяє краще планувати використання ресурсів, зменшуючи витрати і підвищуючи продуктивність;

– захист даних та забезпечення кібербезпеки, особливо при роботі з великим обсягом інформації та онлайн-операціями.

4. Побудова ефективної системи моніторингу та оцінки ризиків.

Моніторинг та оцінка дозволяють підприємству швидко реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, в тому числі:

– аналіз ринку та прогнозування – оцінка попиту, пропозиції, тенденцій і можливих коливань цін;

– SWOT-аналіз – оцінка внутрішніх сильних і слабких сторін підприємства у порівнянні з ринковими можливостями та загрозами;

– внутрішній аудит – перевірка процесів, щоб гарантувати відповідність стандартам і нормативам.

5. Правова підтримка та захист інтересів підприємства. Юридична безпека є невід’ємною частиною економічної безпеки, що передбачає:

– юридичний супровід, який допомагає запобігати конфліктам, дотримуватися законодавства і уникати штрафів;

– контроль за дотриманням договорів з партнерами, постачальниками, замовниками та ін.

6. Формування антикризової стратегії. Механізми антикризового управління допомагають підготуватися до можливих кризових ситуацій і швидко реагувати на них, а саме:

– резервні фонди та страхові фонди забезпечують фінансову подушку для підприємства в непередбачуваних умовах;

– розробка плану дій у кризових ситуаціях – планування заходів на випадок виникнення ризиків і надзвичайних ситуацій, таких як економічні кризи або природні катаклізми.

7. Робота з людським капіталом. Навчання персоналу, підвищення його кваліфікації та мотивація є важливими для економічної безпеки, що включає:

– підвищення кваліфікації співробітників у сфері економічного планування та управління ризиками;

– розробку чітких внутрішніх політик і стандартів – для уніфікації процесів і зменшення впливу людських помилок на економічну діяльність підприємства.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Дослідження і вдосконалення механізмів управління економічною безпекою аграрних підприємств має велике значення, адже дозволяє аграрному сектору ефективно функціонувати, знижувати ризики та забезпечувати продовольчу безпеку, що є стратегічно важливим для стабільного розвитку як сільських територій, так і економіки загалом.

2. Економічна безпека аграрних підприємств полягає в забезпеченні стійкості та адаптивності бізнесу до ризиків і змін у ринковому середовищі. Це дозволяє підприємствам функціонувати стабільно, розвиватися та ефективно використовувати свої ресурси для досягнення стратегічних цілей.

3. Система управління безпекою аграрного підприємства повинна бути комплексною та адаптованою до специфічних умов галузі, охоплюючи фінансову, земельну, технологічну, юридичну та організаційну складові. Це дозволяє мінімізувати вплив ризиків і забезпечити стійкий розвиток підприємства.

4. Механізми управління економічною безпекою аграрних підприємств повинні охоплювати фінансові, технологічні, організаційні та правові аспекти, що дозволяє створити стійку систему захисту від ризиків і забезпечити стабільний розвиток у динамічному ринковому середовищі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дуб Б.С. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність, структура, значення. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/63-2.pdf>
2. Мармуль Л. О. Економічний механізм управління безпекою аграрних підприємств. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2019. № 18. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/783793>. DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.1
3. Микитась А. В. Управління організаційно-правовою безпекою аграрних підприємств: стратегії, механізми, системи : монографія. Харків: Смуґаста типографія, 2018. 321 с.
4. Микитась А. В. Трансформація економічних механізмів та систем управління організаційно-правовою безпекою аграрних підприємств. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 3. С. 135–141.

5. Правдюк Н. Л. Ярославський А. О. Формування організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою зернопереробних підприємств. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 8. С. 77-85.
6. Утенкова К. О. Механізм економічної безпеки аграрного сектора. https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/35255/2/NFEPSEV_2021_Utenkova_K-Economic_security_mechanism_104-114.pdf
7. Утенкова К.О. Економічна безпека аграрного сектора: теорія, методологія, практика: монографія. Харків: ПромАрт, 2020. 360с.
8. Ярославський А. О. Формування механізму управління економічною безпекою підприємств. Дисертація на здобуття наук. ступеня доктора філософії. 051 – економіка. 228 с. URL: <https://vsau.org/assets/images/content/nauka/specrady/diser-yarosl.pdf>
9. Mykytas A., The economic aspects of solar energy production by households in Ukraine / Mykytas A., Mandych O., Prokopchuk, L. // *Economic Sciences for Agribusiness and Rural Economy*, (1), 231-236. <https://doi.org/10.22630/ESARE.2018.1.32>

REFERENCES:

1. Dub B.S. Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: sutnist, struktura, znachennia. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/63-2.pdf>
2. Marmul L. O. Ekonomichniy mekhanizm upravlinnia bezpekoiu ahrarnykh pidpriemstv. *Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku*. 2019. № 18. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/783793>. DOI: 10.33813/2224-1213.18.2019.1
3. Mykytas A. V. Upravlinnia orhanizatsiino-pravovoio bezpekoiu ahrarnykh pidpriemstv: stratehii, mekhanizmy, systemy : monohrafiia. Kharkiv: Smuhasta typhrafiia, 2018. 321 s.
4. Mykytas A. V. Transformatsiia ekonomichnykh mekhanizmiv ta system upravlinnia orhanizatsiino-pravovoio bezpekoiu ahrarnykh pidpriemstv. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*. 2019. Tom 4. № 3. S. 135–141.
5. Pravdiuk N. L. Yaroslavskiy A. O. Formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu zernopererobnykh pidpriemstv. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*. 2019. № 8. S. 77-85.
6. Utenkova K. O. Mekhanizm ekonomichnoi bezpeky ahrarnoho sektora. https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/35255/2/NFEPSEV_2021_Utenkova_K-Economic_security_mechanism_104-114.pdf
7. Utenkova K.O. Ekonomichna bezpeka ahrarnoho sektora: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia. Kharkiv: PromArt, 2020. 360s.
8. Yaroslavskiy A. O. Formuvannia mekhanizmu upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstv. Dysertatsiia na zdobuttia nauk. stupenia doktora filosofii. 051 – ekonomika. 228 s. URL: <https://vsau.org/assets/images/content/nauka/specrady/diser-yarosl.pdf>
9. Mykytas A., The economic aspects of solar energy production by households in Ukraine / Mykytas A., Mandych O., Prokopchuk, L. // *Economic Sciences for Agribusiness and Rural Economy*, (1), 231-236. <https://doi.org/10.22630/ESARE.2018.1.32>

Надійшла до редакції 10.10.2024 р.